

**«ЦЕ НАЙВИДАТНІША ВЕЛИЧІНЬ
В ГАЛУЗІ КИЇВСЬКОЇ ВИДОВОЇ ФОТОГРАФІЇ»:**

до 200-річчя Григорія Чугаєвича¹

Для тих, хто ближче ознайомиться з творчістю, біографією, особистістю Григорія Олександровича Чугаєвича, звичайно, буде дивним, що про нього немає статті у Вікіпедії та взагалі практично нічого в Інтернеті. Утім, ще сто років тому відомий історик, киевознавець, колекціонер Олексій Симзен-Сичевський вважав,

---

¹ Висловлюю щирю вдячність завідувачці відділу Музею історії Києва Ользі Друг за допомогу в підготовці статті.

що Чугаєвич як один з перших творців фотообразу Києва «є для нас найцінніший з них [фотографів-любителів. –Т. А.]» і «залишив найцікавішу спадщину в галузі київських знімків».

До 190-річчя Чугаєвича статтю про нього було опубліковано в історичному альманасу «Киевский Альбом», але публікація в паперовому виданні не змінила загальної ситуації – ім'я Григорія Чугаєвича залишається відомим дуже вузькому колу людей. Ця стаття – ще одна спроба нагадати про чудового фотографа та вченого, оригінальну, талановиту людину, яка любила Київ і закарбувала його неповторний образ. Можливо інтернет-публікація сприятиме тому, що ім'я Григорія Чугаєвича посяде те місце в історії київської фотографії, яке йому, безумовно, і заслужено належить.

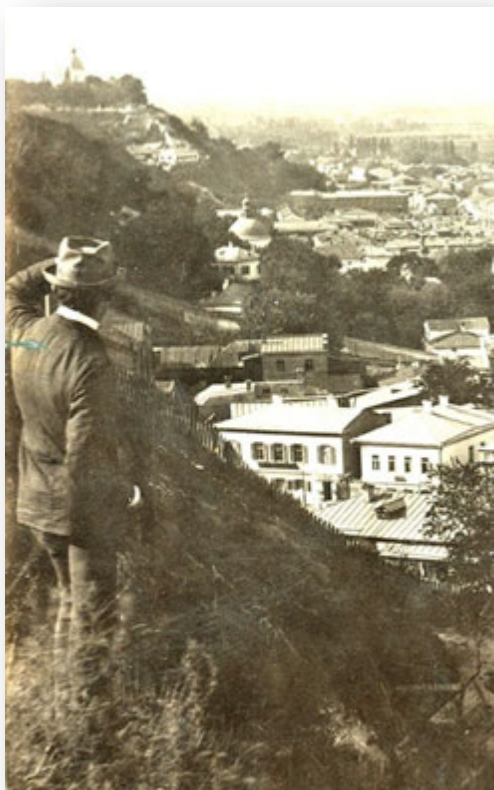
Симзен-Сичевський зізнавався, що спочатку, звернувши увагу на кілька серій чудових видових фото Києва, він не знав, хто їх зробив. Потім були придбані нові фотографії і навіть альбом, які явно належали тому ж автору. Симзен-Сичевський звернув увагу, що «“хтось в сірому” фігурує майже на кожній фотографії, іноді лише з деякими варіантами що до убрання, неначе те фабрична

марка знімків, встановлюючи спільне їхнє походження. Таке походження знімків, як і сама постать в сірому, викликаючи великий інтерес, протягом довгого часу залишалися загадкові». Загадку допомогло відгадати знайомство із сином автора фотографій, Костянтином. Він розповів, що незнайомиць у сірому – його батько, професор Київського університету Григорій Чугаєвич, який ще у 1850-х роках захопився фотографією, причому саме пейзажним жанром. Для таких зйомок була потрібна

громіздка і важка апаратура, тож професор залучив до фото-подорожей свого брата Петра та колишнього університетського сторожа Василя. З їхньою допомогою професор Чугаєвич обійшов багато київських пагорбів і низин, вулиць, площ – щоб зробити десятки першокласних фотопортретів міста.

Що відомо про життєвий шлях цієї обдарованої людини? Основними відомостями ми завдячуємо складеному В. С. Іконниковим «Биографическому

словарю профессоров и преподавателей императорского Университета св. Владимира».

Григорій Олександрович Чугаєвич народився 17 листопада 1822 року в місті Бабиновичі Могильовської губернії, де його батько служив скарбником. У 1840 році він закінчив Могильовську гімназію і вступив до Київського університету Св. Володимира «по II отделению философского факультета, разряда естественных наук». Уже з другого курсу він здобув професорську стипендію. Після закінчення навчання в 1844 році Чугаєвич дістав посаду в мінералогічному кабінеті

та викладав, а з 1848 року працював в Одеській 2-й гімназії, але його зв'язки з Alma Mater зберігалися – і в 1851 році він повернувся до Києва ад'юнктом кафедри хімії.

Чугаєвич не був виключно кабінетним ученим. Він брав участь у вирішенні важливих для міста проблем. Наприклад, він входив до складу групи, яка робила хімічний аналіз води 95-ти колодязів Київської фортеці. В Університеті, окрім читання лекційних курсів, Чугаєвич багато уваги приділяв облаштуванню університетської технологічної лабораторії для практичних занять зі студентами. У цій же лабораторії професор читав публічні безкоштовні лекції для слухачів «всех сословий». Лекції мали великий успіх, їх із вдячністю згадували та відзначали їхню важливість для розвитку інтересу до науки; в інтелектуальному житті міста вони були помітною подією.

У 1857 році вченого було відправлено на два роки за кордон для вдосконалення в технології. Він слухав лекції світил науки в Сорбонні, займався у найкращих європейських лабораторіях, оглядав заводи в передмісті Парижа, Ліможа, Марселя, був у Бельгії, Голландії, Німеччині, Швейцарії, Італії, відвідував виставки.

З 1861 року Чугаєвич перебував на посаді екстраординарного професора по кафедрі хімічної технології. А в листопаді того ж року Рада Київського університету задовольнила прохання фізико-математичного факультету про відрядження професора Чугаєвича до Німеччини, Франції та Англії «для обозрения в Лондоне всемирной промышленной выставки и разных покупок и заказов для Университетской Технологической лаборатории и кабинета». У Європі Чугаєвич відвідував художні музеї, виставки – він цікавився образотворчим мистецтвом. Цей інтерес пояснювався тим, що професор хімії сам непогано малював і був колекціонером, але не лише цими обставинами. Закони побудови композиції, художня культура, вибір експозиції були дуже важливими для створення фотографій, яким Чугаєвич віддав багато років життя. Навіть у його біографії як університетського професора В. С. Іконников, перерахувавши напрями наукових занять Г. Чугаєвича, зазначив також «фотографические исследования и составление руководства по фотографии».

У ті часи багато хто сприймав таке захоплення вченого як дивацтво. Слова Симзен-Сичевського, мабуть, передають спогади тих, хто особисто знав Григорія Олександровича: «Чугаєвич в приватному житті був великий чудак, оригінал, збирав різні художні речі, особливо старовинні гравюри, сам малював непогано й дуже захоплювався фотографією». Малюнки Чугаєвича поки що залишаються невідомими. Щодо колекції гравюр, то деяке уявлення про рівень творів, зібраних Григорієм Олександровичем, дають екземпляри, які після його смерті потрапили до фондів найбільших музеїв світу – Британського музею, Ермітажу та ін.

Повернемося до біографії Григорія Чугаєвича. У 1870 році, «за заслугою строка», вченого було звільнено від служби. На цій даті закінчується стаття Іконникова про Чугаєвича. Симзен-Сичевський зміг лише додати, що найпізніші

фотографії Григорія Олександровича припадають на 1880-ті роки. «Помер він старим дідом, і поховано його на Шулявськiм кладовищi», та дату смерті автор не назвав. Вона й сьогодні залишається невідомою. Навіть праці відомої київської некрополознавиці Л. Проценко не містять інформації про Г. Чугаєвича. Це не єдине питання, на яке ще доведеться відповісти історикам київської фотографії. І самі фотографії Чугаєвича заслуговують на їхню серйозну, спільну з мистецтвознавцями, увагу.

Чугаєвич відтворював образ Києва, його портрет, за яким ми відчуваємо київський характер, унікальні риси. Але водночас це й тревелог про київський простір-час, далеку-близьку епоху, людей, повсякденне та вічне.

Тепер, через півтора століття після їх створення, у цих міських видах проявляється той самий ефект, про який зазначив автор книги «История зеркала» С. Мельшиор-Бонне: «В зеркало не смотрятся, нет, это зеркало всматривается в нас». Ми зачаровано споглядаємо роботи Чугаєвича, але чи не пильніше зворотний погляд – по той бік видошукача в нас вдивляються місто та фотограф.

Той «неизвестный в сером», який входив у кадр для того, щоб не лише втілити дух часу, а й звернутися до нас. Чи чуємо ми це звернення, чи вміємо вести діалог з містом, з його та нашим минулим, чи вистачає у нас розуму та душі, щоб відчувати епоху? Або вважаємо за краще бездумно викреслювати то одні, то інші сторінки історії, судити своїми мірками людей, які жили в далекий від нас час – це вже питання до нас, не до нього.

Неповторна чарівність фотографій Чугаєвича, на мою думку, саме в тому відчутті діалогу або навіть полілогу, яке вони створюють. По-перше, діалог, який відбувається в кадрі. Людина, яка стоїть там, начебто позує, але це лише одне з кілець ланцюжка, адже й місто позує їй. Спостерігаючи за цією візуальною перекличкою, ми раптом помічаємо дивовижну узгодженість міських частин. Маленькі скромні будиночки та величні храми, пов'язані між собою, вони є цілісністю.

Фотограф не вишукував респектабельні вражаючі види міста, але й не перетворював свою камеру на інструмент викриття-критики. Це не публіцистика,

а інтерес до всього суцього, чи то велична панорама, чи подільські халупки. Київ Чугаєвича – живий простір.

Звивистим вуличкам Гончарів, Кожум'як, Плоського, що повторюють норавливість київського рельєфу, відповідають різнорозмірні, начебто випадково розкидані будиночки. Над ними – на горі – церкви. Людей не видно, але це світ заселений.

А в долині лежить чітко розкреслений Поділ. Здавалося б, два різні історико-архітектурні «сценарії», але вони не ворогують, не протистоять. Майже стикаючись, вони долучаються один до одного.

Чугаєвич не був професійним фотографом, а отже, не був пов'язаний з комерційним інтересом, не оцінював успіх зйомки кількістю проданих екземплярів та їх вартістю. Утім, він віддав фотографії багато років і досяг результатів, яким могли б позаздрити фотографи-професіонали. Не ставлячи перед фотографією комерційних завдань, він міг експериментувати, був вільний у виборі сюжетів.

Фрагмент фото Г. Чугаєвича.

У правому нижньому куті – ініціали фотографа та дата зйомки

Такою завжди буває перша реакція на нове, незвичне. Солідна людина, професор університету тягає на собі важку скриньку на тринозі та ще дереться з нею на київські гори – і все це для того, щоб сфотографувати «звичайне», «повсякденне».

Знадобляться роки, перш ніж нове бачення міста набуде повноправ'я та визнання. Погляд фотографа виявиться не дивацтвом професора-оригінала, а розумінням живого простору Києва, його суті. Чугаєвич дав нам можливість через об'єктив його фотокамери дивитися на місто відкритим поглядом – віч-на-віч.

Людина, яка здатна захоплюватися давнім мистецтвом і новими винаходами, діяльний, ерудований, учений-хімік, фотограф, дослідник, колекціонер Григорій Олександрович Чугаєвич залишив нам безцінний фотографічний досвід спілкування та порозуміння. Утім, хіба ж лише фотографічний?..

Джерела та література

Амеліна Л. 2015. Золота доба київської фотографії. За архівними матеріалами Національного художнього музею України. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*, 11, с. 19-35.

Иконников В. *Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского*

університета Св. Володимира. (1834–1884). Київ.

Симзен-Сичевський О. 1928. Давні київські фотографі та їхні знімки старого Київа. *Ювілейна збірка на пошану Мих. Грушевського*. Київ, с. 359-403.

Сторчай О. 2012. Музей старожитностей університету Святого Володимира: завідувачі Яків Волошинський та Андрій Лінниченко. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*, 12, с. 52-69.

Тетяна Ананьєва
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу
історико-археологічних досліджень
Музею історії Десятинної церкви